

Idősebb Berkó Pál 1956-os fotói

■ Berkó Pál 1912. február 7-én született, Budapesten. Nagy szegénységben éltek. Édesapja szabó volt, édesanyját és kishúgát korán elveszítették, a második spanyolnátha-járvány vitte el őket. Berkó Pál műbútor-asztalosnak tanult. Dolgozott is egy ideig a szakmájában, majd a harmincas évek végén egy időre a HaFa – Hatschek és Farkas – fotóciikk-kereskedés alkalmazottja lett. Akkor vásárolta élete első komoly fényképezőgépét, egy Leicát. (A gép a '60-as évek elejéig volt meg, akkor lopta el tőle egy Darida nevű, a lakásban dolgozó parkettás.)

A családi fotói és mozgalmi felvételei – előbb szociáldemokrata, majd kommunista lett, végül olyan partizán, aki 1944 telén baloldaliakat és zsidó üldözötteket bújtatott a lakásán –, illetve pesti zsánerképei, frontfotói és '56-os felvételei is ezzel a géppel készültek. A masina gyakorlatilag a háború után is mindig vele volt. Saját kazettái voltak, ezekbe csévelte be paplan alatt vagy az elsötétített fürdőszobában a sötétkamra-töltésű filmeket, amelyekből mindig tartott otthon 10-20 tekercsnyit.

1956 októberében az Állami Gazdaságok Szerelő- és Segédipari Vállalat igazgatója volt, szolgálati kocsival, sofőrrel. A vállalat olyan eszközöket gyártott, amelyek a gazdaságok munkáját megkönnyítették: a gyümölcsök csomagolására és külföldre szállítására alkalmas, furnérsíkokból összeállított faladaktól a könnyűszerkezetes gépszíneken és kukoricagőreken át a csirkeketeltők vázáig szinte mindent. A cég központja a Bem rakparton volt, a Parlamenttel majdnem szemközt. A földszintes épületet azóta lebontották.

A Szentkirályi utca 22–24-ben laktunk. Abban a házban, amelyiknek a földszintjén, a Bródy Sándor utca sarkán, a patika működik, alig 50 méterre a Rádiótól. Október 23-án apám ott volt a Bem téren – a vállalata előtt vonult el a tömeg egy része, köztük a Műegyetem hallgatói –, majd a Parlament előtt is. Este azonban, a Nagy Imre beszéd után, már nem tudott hazajutni, mert a Rádiónál erősen lőttek, ezért hazatelefonált, hogy éjszakára az egyik partizántársánál, a Rákóczi út és a Szentkirályi utca sarkán lakó Pogány Róbertéknél húzza meg magát. Három vagy négy napig csak telefonon tudtuk tartani vele a kapcsolatot. Tudtunk róla, hogy a partizánszövetség székházában

volt többedmagával – az talán akkoriban az MTV szomszédságában, a hajdani Beloiannis utca-ban volt –, ahol fegyvert nem, de röplapokat kaptak. Talán október 26-án vagy 27-én jött haza. Addigra az elfoglalt Rádió körül már csend volt, a lövöldözés megszűnt, és egy-két orvlövésztszámítva, nap közben már lehetett közlekedni az utcákon.

Amikor hazatért apám, fáradt és borostás volt, mi pedig, a ház többi lakójával együtt, akkor már a pincében éltünk. Amikor a szomszédos Bródy Sándor utcai háznak a mi épületünk udvarára néző tűzfala, a második és a harmadik emelet közötti magasságban, belővést kapott, a lakók többsége jobbnak látta leköltözni. (A belővés talán egy cselédszobát vagy egy konyhát találhatott el, mert amikor a pincéből ezért-azért fel kellett mennünk a lakásba, láttam ott egy nőt, amint vasal.) A békésebb, fegyverropogástól mentes napok egy részét a ház lakói fent töltötték a lakásokban. A nők ilyenkor főztek, a férfiak pedig a lépcsőházban vagy valamelyik lakásban megbeszéltek a legfrissebb híreket: ki mit hallott a rádióban, bevásárláskor, telefonon.

Nem sokkal a hazatérése után indultunk el napi sétáinkra. Apám arra kért, hogy menjek vele, s bár anyám erősen tiltakozott, mindig együtt indultunk el. A Szentkirályi utca, a Rákóczi út, a József körút, az Üllői út és a Kálvin tér, később pedig a Dózsa György út környékét jártuk be. (De, hogy a kocsiából exponált képek mikor és hogyan készülhettek, nem tudom. Apámnak, vállalatigazgatóként, volt szolgálati sofőrje, s vélhetően így, hiszen – mert vezetni tudott ugyan, de jogosítványa nem volt – egyszerre nem vezethetett és fotózhatott is.) Már az első sétánk alkalmával kiderült, miért ragaszkodott a jelenlétemhez. Mert bár nyolc és fél éves voltam akkoriban, ha katonák vagy fegyveresek közelében akart fotózni, a nyakába kellett kapaszkodnom, ő pedig, mint egy kisgyereket, felemelt, és én takartam az avatatlanok szeme elől a fényképezőgépet, vagy leguggolt mellém, és úgy takartam a gépet. De készített felvételeket a házból is. Az első emeleten, a sarki – a patika fölötti – lakásban élő Dér család (1945 előtt borral, majd amikor az a vállalkozás be-
fuccsolt, szőnyegekkel kereskedtek, de szőnyegjavítást is vállaltak) erkélye éppen az átellenes sarkon lévő Közéltre nézett. On-

BERKÓ PÁL

nan és a Dér-lakás ablakaiból fotózott az utcán fegyvereseket, bolt-fosztogatókat, sétálókat.

Az utolsó filmtekercs utolsó öt-hat '56-os felvételén ő látható. Félmeztelenre vetkőzve, szakállal áll a Szentkirályi utcai lakás nagyszobájában. Este készítettük róla a képeket, édesanyámmal olvasólámpák és állólámpák segítségével világítottuk meg őt, és az állványon álló gép önkidoldóval exponált. (Az id. Berkó Pált ábrázoló sorozatot ezen az oldalon láthatják.) Nem november legelőjén, hanem csak jóval a szovjet csapatok bevonulása után, talán 10-e táján vágathatta le a szakállát. Szakállasan járt tehát be a vállalatához igazgatni. November elején például rendben kifizették a dolgozók bérét, majd pedig tárgyalat a vállalattal szervezőkedő munkástanáccsal. Persze, kellemetlenségei is voltak a szakállá miatt a forradalom után, hiszen nem voltak tanúi, és nem tudott minden egyes napjával, órájával hitelt érdemlően elszámolni. Márpedig párttagként válaszolnia kellett olyan kérdésekre is, hogy mikor hol volt, mit cselekedett. S vajon azért növesztett-e szakállt? Nehogy valaki fegyveresként felismerje őt? Végül a VIII. kerületi pártbizottság akkori titkára – talán Bakó Ágnesnek hívták, apám jól ismerte őt, még az illegálitásból – segített neki tisztázni magát. Bakó végső érve úgy hangzott: „Na, ne hülyéskedjetez már, Berkó Pali ilyesmit nem tehetett.” Ez hatott.

A forradalom leverése után kötelező volt minden olyan anyagot – újságot, plakátot, röplapot, bármilyen aprónyomtatványt, filmet

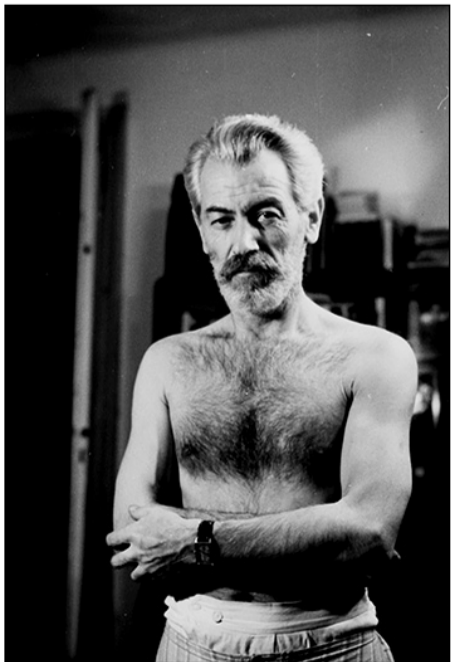
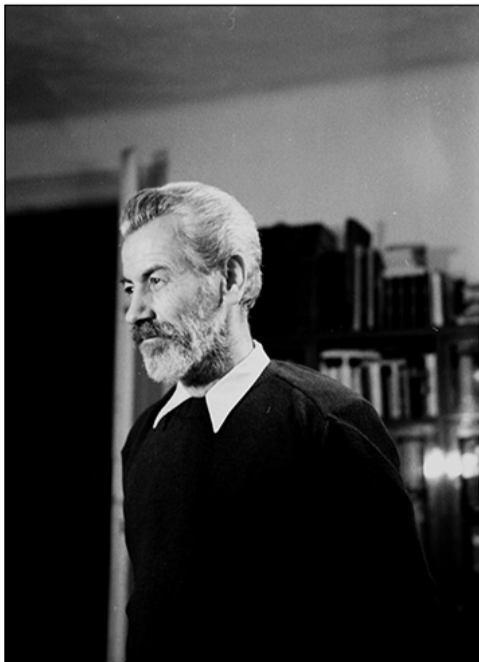
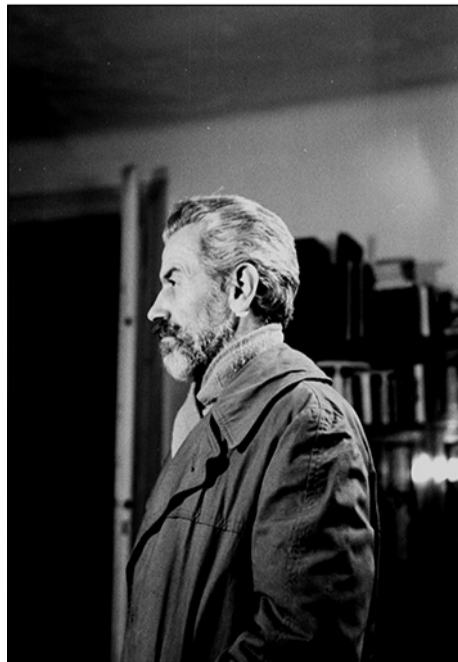
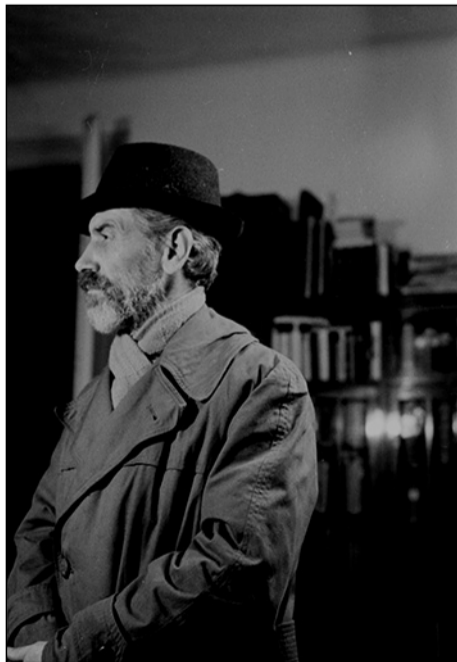
vagy fotót – beszolgáltatni, ami megkönnyíthette a hatóságoknak a forradalom résztvevőinek azonosítását. Miután a felvételek nagy részének az elkészülténél magam is jelen voltam, tudtam tehát apám fotóiról. Édesapám felnőttként kezelt, csak annyit kért, hogy ne beszéljek róluk senkinek. A titok megpecsételéseként pedig együtt hívtuk elő a negatívokat és készítettük el a kontaktokat a lakás fotolabornak átrendezett fürdőszobájában. Nagyítás azonban egyetlen kockáról sem készült, csak kontakt. (Házi laborunk spártaian egyszerű volt. Mosódeszka – ez tartotta annak idején a mosóteknőt – került a kádra, arra pedig a hívós és a fiksziros tál. Alul a kád félig tele volt vízzel, oda dobáltuk be a fikszirosból kiemelt lapokat. Egy kerék dohányzóasztalon állt a nagyító gép, amibe egy közgyűrű segítségével apám a Leica objektívjét ügyeskedte be. Emlékszem, mindig maga készítette el a hívót, patikamerlegén hosszasan méricskélve ki a hozzávalókat – volt valamilyen kitűnő metolos receptje –, majd ellenőrizte az oldat hőfokát és azt, hogy maradéktalanul feloldódott-e a vízben fiksziros.) A negatívok előhívása és leöblítése után pedig a csipeszre aggatott filmeket szarvasbőrrel törölte át, hogy cseppmentesen száradjanak meg. Másnap aztán a megszáradt filmeket összetekerte, selyempapírra csavarta, a selyempapírt pedig ugyanazzal a sorszámmal látta el, amit a füzetbe beragasztott kontaktok kaptak. Talán egy tucatnyi ilyen kontaktos albuma volt. Amíg ezeket vezette – márpedig ez a kezdetektől, tehát a '30-as évek végétől, a '60-as évek közepéig tartha-

tott – összesen vagy 7000 felvételt készített, kontaktolva, sorszámmal archiválva.

Apám mindig csak kacérkodott a gondolattal, hogy az anyagba idegeneknek is betekintést engedjen. Birta az ígéretét Jalsovszky Katalin is. De amikor erre sor kerülhetett volna, inkább halogatta a dolgot, kifogásokat keresett. Igazán talán soha nem szánta el magát erre. Talán azért, mert szeretete a múltat lezárni, aztán pedig nem bolygatni tovább. Nem akarta, hogy a képei miatt – akár 40-45 év után is – bárkinek bántódása eshessen, és azt sem, hogy fotói sebeket tépjenek fel. De tudat alatt talán még az is munkálhatott benne, hogy tiltott dolgot őriz lakása előszobájában, és a családtagokon kívül ebbe mást jobb nem bevonni.

Számomra a dologban az a legfurcsább, hogy ő, aki az illegálításban megtanulta a konspiráció szabályait, ezeknek a fotóknak az ügyében még csak meg sem próbált konspirálni. A kontaktos albumok vagy a negatívok sorszámozásánál nem bontotta meg az éveken át alkalmazott kronologikus rendet. Nem nyitott új albumot az '56-os kontaktoknak, és mindent az addigi metódust, a szigorúan vett időrendet követve tett el, ragasztott be, sorszámozott. Ugyanígy, az íróasztalának dossziék számára kialakított bal oldali részében tartotta az '56-os újságokat és röplapokat (vagy száz darabot), a jobb felső fiókban pedig, egyéb karcok mellett, azt a gépágyú-lövedéket, amelyik az általa vezetett cég portásának az életét oltotta ki a harcok idején, a Bem rakparton.

ifj. Berkó Pál

Nu ați murit în zadar

■ În octombrie 1956, în zilele revoluției, pe un trotuar budapestan, în locul unde au murit victimele împușcate de serviciile de securitate comuniste, cineva a așezat câteva lumânări și o hârtie pe care scria: „Nu ați murit în zadar!” Texte asemănătoare au stat și lângă lumânările așezate pe trotuarele orașelor din România în decembrie 1989.

În timpul revoluției din 1956 cineva a avut ideea de a decupa din drapelul maghiar al epocii stema Ungariei comuniste. Exemplul a fost urmat și astfel drapelul găurit a devenit unul dintre simbolurile revoluției. Drapelul românesc a fost și el decupat în decembrie 1989, drept dovadă a faptului că poporul României a urmărit cu atenție evenimentele revoluției din 1956 și a preluat ideea decupării stemei comuniste din drapelul național. Steagul găurit a devenit astfel și simbolul revoluției din decembrie 1989.

Poporul ungar s-a răsculat la 23 octombrie 1956 împotriva tiraniei staliniste care ținea Ungaria cu o mână de fier. Revolta a pornit de la un grup de comuniști reformatori, în frunte cu Imre Nagy, extinzându-se și transformându-se în câteva zile într-o revoluție care în cele din urmă a abolit regimul partidului unic, a declarat ieșirea țării din pactul de la Varșovia și neutralitatea țării. La 4 noiembrie trupele sovietice au intrat în Ungaria și au înăbușit revoluția în sânge. Cercul premierului Imre Nagy și familiile lor s-au refugiat la Ambasada Iugoslaviei, pentru ca la 22 noiembrie, urmare unei promisiuni de liberă trecere a noului lider comunist, János Kádár, să părăsească ambasada. Membrii grupului au fost imediat arestați de forțele sovietice și o zi mai târziu aduși cu forța în România. Au fost deținuți ilegal la Snagov, în complexul de odihnă „Pacea trainică”, fiind monitorizați permanent de Securitatea română, și de unde în aprilie 1957 au fost duși la Budapesta, pentru a fi judecați. Ancheta de luni de zile nu a reușit să distrugă moralul premierului Nagy. Procesul din iunie 1958 a durat doar câteva zile, a fost executat în secret în dimineața zilei de 16 iunie 1958, în curtea închisorii din Budapesta, împreună cu Pál Maléter, ministru al apărării și Miklós Gimes, ziarist, unul dintre cei mai radicali adepți ai ideii Ungariei independente și neutre.

Ideile reformatoare ale revoluției din Ungaria nu s-au oprit la granițele țării. Acestea au fost

NAGY GYULA/FORTEPAN

afla din emisiunile radioului budapestan, însușindu-i pe toți locuitorii României, în primul rând pe studenți. Studenții de la Politehnica din Timișoara au organizat la 30 octombrie o demonstrație de protest, colegii lor de la Institutul de Arte Plastice, Institutul Teologic Protestant, Universitatea Bolyai, respectiv de la Universitatea Babeș din Cluj au participat la unele manifestări de simpatie cu revoluția din Ungaria. Studenții bucureșteni și ieșeni s-au solidarizat cu cei de la Timișoara și Cluj. Partidul unic a fost cuprins de panică și în România s-a instituit imediat un aspru regim de teroare.

Represaliile au fost crunte, lista completă a victimelor nefiind cunoscută nici azi. În Ungaria au fost condamnați la moarte și executați cel puțin 367 de persoane ale căror nume îl cunoaștem, peste 23 de mii au fost întemnițate, iar alte 16-18 mii internate în tabere de detenție fără a fi judecate. În România 45 de persoane au fost condamnate la moarte și executate, români și maghiari deopotrivă. Mai mult, valul represiv a dus la peste 20 de mii de arestări, din care peste 10 mii de persoane au fost condamnați la ani grei de temniță.

Suplimentul special de azi al cotidianului clujean Szabadság are drept scop omagierea și comemorarea victimelor, oferindu-vă un buchet de scrieri ale unor istorici și specialiști care au luat parte la evenimentele din 1956 sau care în deceniile trecute de la revoluția din decembrie 1989 au cercetat cu atenție documentele accesibile din arhive și au stat de vorbă cu martorii evenimentelor din 1956 din Ungaria și România.

Editorialul este semnat de reputatul istoric literar clujean Gyula Dávid, care în timpul evenimentelor din 1956 a fost asistent universitar la Universitatea Bolyai din Cluj, fiind condamnat la închisoare pentru participarea sa la mișcările clujene și întemnițat în perioada 1957-1964. Domnia sa privește istoria revoluției ungare și a urmărilor sale ca pe un izvor de învățăminte pentru generațiile de azi și de mâine, fiind de părere că acestea trebuie să se integreze organic în memoria națională.

Studiile și eseurile suplimentului nostru sunt semnate de cunoscuți istorici și specialiști din Ungaria (Miklós Kun, Lajos Gecsényi și Attila Horváth) și România (Mária Gál, Lucian Nastasă, Lajos Kántor și Péter Cseke), care prezintă importante subiecte istorice și sociale ale evenimentelor din Ungaria și România. Pál Berkó jr. ne oferă date interesante despre tatăl său, Pál Berkó sr., care în zilele revoluției ungare a imortalizat principalele locuri și evenimente, pentru ca apoi să păstreze arhiva sa fotografică în secret timp de decenii. Suplimentul nostru este ilustrat cu unele dintre fotografiile sale, respectiv cu imaginile unui alt fotograf de seamă al revoluției, Gyula Nagy, pozele acestuia din urmă fiind azi publice prin proiectul arhivistic foto online Fortepan din Ungaria.

Dedicăm deci acest supliment memoriei victimelor luptei pentru libertate și a represaliilor, care credem cu tărie că nu au murit în zadar, recomandându-l în special generațiilor de tineri de azi și de mâine.

Zoltán Tibori Szabó

A programot az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulójára létrehozott Emlékbizottság támogatja.

- 1956-os mellékletünk a kolozsvári Szabadság napilap és a szegedi Gál Ferenc Főiskola 1956-os emlékprogramjainak együttműködésében jelent meg.
- Projektvezető: Kassai Ildikó
- Összeállította, szerkesztette: Kerekes Edit és Tibori Szabó Zoltán

You have not died in vain

■ In October 1956, during the days of the revolution, on a sidewalk in Budapest, in the spot where several victims had been shot by the communist state security forces, someone placed a few candles and a note: “You have not died in vain!” Similar texts could be found next to the candles placed on the sidewalks of Romanian cities in December 1989.

During the 1956 revolution, someone had the idea of cutting out the communist coat of arms from the contemporaneous Hungarian flag. The example was followed and the hollow flag became one of the symbols of revolution. The Romanian flag was also cut through the middle in December 1989, as proof that people of Romania had followed closely the events of 1956 and embraced the idea of cutting out the communist emblem from the national flag. The hollow flag thus became also the symbol of the December 1989 revolution.

The Hungarian people rose up on 23rd October 1956 against the Stalinist tyranny that ruled Hungary with an iron fist. The uprising originated in a group of reformist communists, led by Imre Nagy, and then extended and transformed into a revolution that ultimately abolished the one-party regime, declared Hungary's withdrawal from the Warsaw Pact as well as its neutrality. On 4th November, Soviet troops entered Hungary and drowned the revolution in blood. The circle of Prime-Minister Imre Nagy and family members took refuge at the Yugoslavian Embassy, from where, on 22nd November, by virtue of a free-pass pledge made by the new communist leader, János Kádár, they were supposed to leave the embassy. Instead, the members of the group were immediately arrested by the Soviet forces and one day later forcibly transferred to Romania. They were held illegally in the “Enduring Peace” holiday complex of Snagov, where they were continuously monitored by Romanian security services and in April 1957 they were taken to Budapest, to stand trial. The months-long investigation did not succeed to destroy Prime-Minister Nagy's morale. The hearings, held in June 1958, lasted only a few days and were meant as a show trial. Because Nagy refused to step down as Prime-Minister, Kádár decided that both he and other members of his group should be sentenced to death. Nagy was secretly executed in the morning of 16th June 1958, in the courtyard of the Budapest prison, together with Pál Maléter, defence minister, and Miklós Gimes, journalist, one of the most radical followers of the idea of an independent and neutral Hungary.

The reformist ideas of the Hungarian revolution transgressed the country's borders. They were echoed in the broadcasts of the Budapest radio, inspiring all inhabitants of Romania and especially students. On 30th October 1956, students of the University of Polytechnics in Timișoara organized a public protest. Their colleagues in the Institute of Fine Arts, Institute of Protestant Theology, Bolyai University, as well as Babeș University in Cluj, participated in various manifestations of sympathy with the Hungarian uprising. Students in Bucharest and Iași solidarized with those in Timișoara and Cluj. The single party regime was overwhelmed with panic in Romania as well and immediately instituted a severe policy of terror.

The reprisals were brutal, the complete list of the victims' names is still unknown. In Hungary, over 367 identifiable individuals had been executed, more than 23 thousand were imprisoned, and another 16-18 thousand were held in detention camps without trial. In Romania, 45 persons were sentenced to death and executed, Romanians and Hungarians alike. Moreover, the repressive surge led to more than 20 thousand arrests, of which over 10 thousand were condemned to long-term imprisonment.

The purpose of today's special supplement of Cluj's daily newspaper Szabadság is to pay homage and commemorate the victims. It offers you a selection of writings from historians and experts who partook in the events of 1956, or who, in the past decades since the revolution of December 1989, have carefully researched the available archive documents and spoke to the witnesses of the 1956 events in Hungary and Romania.

The editorial is signed by Cluj's renowned literary historian Gyula Dávid, who worked as an academic assistant of the Bolyai University in Cluj during the 1956 events, and who was sentenced to prison because of his participation in the Cluj movements and was thus incarcerated during 1957-1964. He views the history of the Hungarian revolution and its consequences as a source of lessons to be learned for the present and future generations. In his opinion, these lessons need to be integrated organically in national memory.

The studies and essays of this supplement are signed by renowned historians and experts from Hungary (Miklós Kun, Lajos Gecsényi and Attila Horváth) and Romania (Mária Gál, Lucian Nastasă, Lajos Kántor and Péter Cseke), who present important historical and social topics of the events in Hungary and Romania. Pál Berkó Jr. offers interesting information about his father, Pál Berkó Sr., who, during the days of the Hungarian uprising, immortalized the main locations and events, and thereafter secretly preserved his photographic archive. Our supplement is illustrated with a few of his photos as well as with shots taken by another reputable photographer of the revolution, Gyula Nagy, whose work is publicly available today thanks to the Fortepan project, an online photo archive created in Hungary.

We dedicate this supplement to the memory of the victims who perished fighting for freedom or during the reprisals. We firmly believe that they have not died in vain. This supplement is particularly recommended to the young generations of today and tomorrow.

Zoltán Tibori Szabó

